

SRBIJA U SPOLJNOTRGOVINSKOJ RAZMENI MLEKA I MLEČNIH PROIZVODA SA BIH I HRVATSKOM

Biljana Veljković¹, Grujica Vico², Ranko Koprivica¹

Rezime

Mleko predstavlja jedan od strateških proizvoda za ekonomiju svake države, pa je težnja da se razvojem primarne proizvodnje mleka obezbede dovoljne količine za potrebe stanovništva. Pri tome država i resorno ministarstvo merama agrarne politike treba da planiraju razvoj ove osetljive proizvodnje i da merama podrške utiču da se stočni fond i broj kvalitetnih grla održi i uveća. Takođe treba istaći da veliki asortiman proizvoda od mleka i raznih prerađevina ima izraženi komercijalni karakter. Shodno proizvodnim potencijalima zemlje na Balkanu nastoje da zauzmu vodeću ulogu u regionu i zadovolje potrebe tržišta, koje se postepeno grana i prenosi na zemlje Evropske unije. Značajna je činjenica da su u procesima privatizacije u bivšim Republikama određene multinacionalne kompanije obezbedile vlasništvo nad domaćim prerađivačkim kapacitetima u regionu, što je uticalo da u pojedinim slučajevima imaju monopolni položaj na tržištu.

U tom cilju da bi pojasnili kompleksnost tržišta mleka i proizvoda od mleka u radu smo analizirali proizvodnju mleka u Republici Srbiji, spoljnotrgovinsku razmenu mleka između Srbije i BiH i Srbije i Hrvatske po robnim grupama i proizvodima za period od 2005. do 2009. godine.

Ključne reči: mleko, proizvodi od mleka, izvoz, uvoz, tržište

Uvod

Proizvodnja mleka kao deo stočarske proizvodnje uvek je imala značajno mesto u razvoju poljoprivrede Srbije, a ujedno ona čini jednim delom finalizaciju i nadgradnju ratarske proizvodnje. U strukturi bruto ostvarene vrednosti učešće stočarske proizvodnje je 41,2%, a preostali deo pripada biljnoj proizvodnji. U kontekstu toga treba se osvrnuti na činjenicu da u spoljnotrgovinskoj razmeni Srbije i ostalih zemalja žitarice učestvuju sa 26,76% i ostvaruju najveći pozitivan bilans od 265 miliona dolara, dok mlečni proizvodi i jaja učestvuju samo sa 3,9% čime ostvaruju pozitivan bilans od 25,7 miliona dolara za analizirani period 2005-2009. godine (Veljković i Ševarlić, 2010.) Istovremeno Strategije razvoja poljoprivrede u Srbiji na makro i mikro nivou ukazuju da postoje raspoloživi potencijali za razvoj stočarske proizvodnje i proizvodnje mleka ali oni ni približno nisu iskorišćeni, kako u ravničarskim, tako i u brdsko planinskim područjima. Procenjuje se da se proizvodnjom mleka bavi oko 300.000 poljoprivrednih gazdinstava. Što predstavlja značajan potencijal i može doprineti razvoju ruralnih područja ukoliko bi se ova proizvodnja planirala, razvijala i zakonodavno uredila. Međutim, aktuelna situacija ukazuje da je broj robnih proizvođača mleka u opadanju i prema podacima Privredne komore iz 2000. godine iznosio je 165.000. Podaci govore da je njihov broj

¹ Agronomski fakultet Čačak, Univerzitet u Kragujevcu, Cara Dušana 34, 3200 Čačak, Srbija

² Poljoprivredni fakultet, Univerzitet Istočno Sarajevo, Vuka Karadžića 30, 70123 Istočno Sarajevo, Bosna i Hercegovina

manji i procenjuje se na 71.000 proizvođača, dok je u otkupu mleka u 2006. godini učestvovalo svega 62.659 proizvođača. Podsticajnom politikom u proteklom periodu i u 2010. godini nisu se obezbedili bolji ekonomski uslovi za proizvodnju mleka, pa se može očekivati tendencija daljeg smanjenja broja proizvođača i odustajanje od ove proizvodnje.

Otkupna cena mleka ja ključni faktor ekonomske isplativosti proizvodnje, u Srbiji je najniža u odnosu na region i iznosi 25 - 26 eurocenti u BiH 28 eurocenti, a u Hrvatskoj 32 eurocenta. U pogledu subvencija u proizvodnji mleka proizvođači u regionu takođe su u boljem položaju u odnosu na proizvođače u Srbiji dok u Srbiji premija po litru iznosi 1,4 eurocenta u BiH i Hrvatskoj je to 11-12 eurocenta po litru. Ministarstvo poljoprivrede u Srbiji opravdava niske premije za mleko podsticajnim sredstvima koje je predvidelo po grlu, za nabavku opreme i mehanizacije izgradnju staja i td, ali činjenica je da ove mere proizvođače mleka u Srbiji nisu dovele u bolji ekonomski položaj i nisu doprinele stabilnosti u ovoj proizvodnji.

Proizvodnja i cene mleka imaju stratešku ulogu i direktno utiču na životni standard stanovništva, a sa druge strane sve širi asortiman raznovrsnih proizvoda od mleka u uslovima tržišne konkurencije imaju izraženi komercijalni karakter i donose veći profit prerađivačima. Ekonomsku računicu u lancu proizvodnje mleka imali su svi učesnici, ali je u posmatranom periodu ona više išla na ruku prerađivačima i trgovcima

Materijal i metod rada

Radi boljeg razumevanja kompleksnog stanja na tržištu mleka i mlečnih proizvoda u regionu praćena su pojedina obeležja spoljnotrgovinske razmene mleka i mlečnih proizvoda Srbije, Bosne i Hercegovine i Hrvatske u periodu 2005-2009. godine. U cilju analize u radu su korišćeni zvanični podaci Republičkog zavoda za statistiku Beograd, odnosno statistički godišnjaci i publikacije „Statistika spoljne trgovine”, kao i podaci Privredne komore Srbije, Ministarstva poljoprivrede i drugi nezvanični podaci. U skladu sa bazom podataka spoljne trgovine korišćena je Standardna međunarodna trgovinska klasifikacija SMTK (sektori 0-9) i Nomenklatura statistike spoljne trgovine NSST po sektorima odsecima i robnim grupama, pri čemu je u našem razmatranju korišćena robna grupa (022) Mleko i proizvodi sem maslaca. U analizi je praćeno osam proizvoda iz ove robne grupe. Primenom statističko-matematičkih metoda podaci su grupisani i obrađeni, a značajne pojave su prikazane putem tabela.

Rezultati istraživanja

U prvom delu rada analizirali smo postojeće potencijale u proizvodnji mleka kojima raspoložu Republika Srbija i Republika Bosna i Hercegovina.

U ukupnoj proizvodnji mleka u Srbiji dominira kravlje mleko, a ovčije i kozije mleko su sporedni proizvodi i u analiziranom periodu zajedno čine svega 1,82%. Proizvodnja mleka je u proteklom periodu stagnirala, a poslednjih godina pokazuje i tendenciju smanjenja (tabela 1.) Uzimajući u obzir aktuelnu ekonomsku politiku i propuste u organizaciji proizvodnje mleka može se očekivati da će se ovakva tendencija nastaviti i u narednom periodu. Prosečna mlečnost po kravi je niska u odnosu na zemlje Evropske unije i za posmatrani period iznosi 2.390 litara. Broj mlečnih grla takođe je smanjen za analizirani period. U pogledu tržišnosti mleka došlo je do povećanja u 2008. godini na 53,8%, a prosečna tržišnost za dati period kretala se 50,9%, pri čemu je težnja da se veće količine sirovog mleka usmeravaju i prerađuju u industrijskim kapacitetima.

Tabela. 1. Proizvodnja i otkup mleka u Srbiji i BiH u periodu 2005-2009. godine

Godina	Republika Srbija			Republika Bosna i Hercegovina		
	Broj krava u 000 grla	Proizvodnja mleka u mil. lit.	Otkup mleka u mil. lit.	Broj krava u 000 grla	Proizvodnja mleka u mil. lit.	Otkup mleka u mil. lit.
2005	720	1602	813	315	616	168
2006	674	1587	739	312	652	177
2007	648	1549	814	307	714	192
2008	625	1534	825	343	724	231
2009	584	1478	970*	339	737	119**

Izvor: Obračun autora na osnovu podataka RZS Beograd, Milkprocessing BiH (*nezvanični podatak; ** padatak samo za R. Srpsku

U Bosni i Hercegovini broj krava se povećao za 7,6%, kao i proizvodnja mleka za 19,6% u periodu 2005-2009. godine (tabela 1.) Prosečna mlečnost po kravi za isti period iznosila je 2.130 litara. Prosečna tržišnost mleka u proteklom periodu iznosila je 28,3%, a u 2008. godini je povećana na 31,9%. Kao i u Srbiji prisutna je prirodna proizvodnja i proizvođači mleka deo proizvedenih količina troše za sopstvene potrebe, preraduju u sir i druge proizvode koje prodaju na lokalnim pijacama.

U spoljnotrgovinskoj razmeni mleka i mlečnih proizvoda Srbija ima pozitivan bilans i za protekli period izvozom je ostvarila 32,6 miliona \$, čime je postigla pozitivan bilans od 17,3 miliona \$ (tabela 2.) Srbija još uvek više izvozi mleko i mlečne proizvode nego što uvozi, pri čemu treba naglasiti da se i uvoz ovih proizvoda povećao što je naročito izraženo u 2007. i 2008. godini kada su zbog ukidanja prelevmana uvezene veće količine mleka u prahu.

U spoljnotrgovinskoj razmeni sa BiH Srbija više izvozi mleka i mlečnih proizvoda i ostvaruje pozitivan bilans od 4,2 miliona \$, a od ukupnog izvoza Srbija u BiH izveze 20% ovih proizvoda. U spoljnotrgovinskoj razmeni sa Hrvatskom Srbija više uveze mleka i mlečnih proizvoda nego što izveze pa je bilans negativan za 1,4 milion \$. Učešće Hrvatske u ukupnom uvozu mleka i mlečnih proizvoda u Srbiju iznosi 10%.

Tabela 2. Prosečne vrednosti izvoza uvoza mleka za period 2005-2009. godine

Mleko i proizvodi sem maslaca	Količina u t		Vrednost u hiljadama USD		
	Izvoz	Uvoz	Izvoz	Uvoz	Bilans
Srbija i ostale zemlje	35.096	9.675	32.660	15.347	17.313
Srbija i BiH	8.584	3.023	6.532	2.287	4.245
Srbija i Hrvatska	32	1.666	120	1.543	-1.423
	u procentima (%)				
Učešće BiH	24,5	31,25	20	14,9	
Učešće Hrvatske	0,09	17,21	0,37	10,05	

Izvor: Statistika spoljne trgovine RZS, Beograd, obračun autora

U drugom delu rada koristeći SMTK klasifikaciju i NSST nomenklaturu statistike spoljne trgovine analizirana je spoljnotrgovinska razmena sektora mleka po robnim grupama između Srbije i drugih zemalja. Analiza je pokazala da Srbija najviše izveze mleka i pavlake sa 1-6% masnoće i aromatizovanog jogurta, a u znatno manjim količinama fermentisanog mleka, mleka do 1% masnoće i pavlake. Izraziti negativan bilans ostvaren je kod obe grupe mleka u čvrstom obliku sa i preko 1,5% masnoće što se može videti u tabeli 3.

Tabela 3. Srbija u spoljnotrgovinskoj razmeni mleka sa ostalim zemaljama, prosečno za period 2005-2009. god.

Mleko i proizvodi od mleka po robnim grupama	Količina u t		Vrednost u hiljadama USD		
	Izvoz	Uvoz	Izvoz	Uvoz	Bilans
Mleko sa sadržajem do 1% masnoće	1.212,8	33,8	688,6	17,8	670,8
Mleko i pavlaka sa preko 1% do 6% masnoće	25.821,8	29.32,4	16.606,6	1.798,2	14.808,4
Pavlaka sa sadržajem preko 6% masnoće	291,6	274,6	483,4	622	-138,6
Mleko u čvrstom obliku sa 1,5% masnoće	162	868,4	475,6	3.353,8	-2878,2
Mleko u čvrstom obliku preko 1,5% masnoće	110,2	497	304,8	2280,6	-1975,8
Mleko, pavlaka, ne u čvrstim oblicima bez šećera	44,6	10,2	30,4	26	4,4
Mleko, pavlaka, ne u čvrstim oblicima sa sećerom	6,2	19	5,8	78,2	-72,4
Jogurt sa šećerom aromatizovan sa voćem	4.106,2	1.453,4	3.957,6	1.753,8	2.203,8
Fermentisano mleko sa šećerom aromat. voćem	823,6	303,4	1.472,6	480	992,6

Izvor: Statistika spoljne trgovine RZS, Beograd, obračun autora

Prema podacima Ministarstva poljoprivrede u Srbiji u preradi mleka učestvuje oko 200 mlekara (bez registrovanih objekata za proizvodnju u domaćinstvu) velike mlekare čine 10% od ukupnog broja, ali je to istovremeno i 90% instalisanih prerađivačkih kapaciteta. Mlekare velikih kapaciteta su Danube food groups (mlekare: Imlek, Zemunska i Zaječarska mlekara – Impaz, Novosadska mlekara, Mlekara Subotica koje su u sastavu Salforda), Mlekara Šabac, Somboled i Mlekoprodukt Zrenjanin. Velike mlekare su u otkupu mleka u 2008. godini učestvovala sa 60,9%, mlekare srednjih kapaciteta su sa nešto većim učešćem nego ranijih godina i to 20,8% i mini mlekare sa 18,3% (Popović, 2009.)

Privatizacijom mlekara u Srbiji na tržištu mleka prisutno je sve više inostranih kompanija koje se bore za vodeću ulogu u regionu. U tome dominantnu ulogu ima „Dunav hrana grupe” holding kompanija multinacionalnog investicionog fonda Salford. Procenjuje se da Salford dnevno preradi oko 1,1 miliona litara mleka od toga Imlek najviše 700.000 litara. Zbog vodeće uloge na srpskom tržištu Salfordu se pripisuje monopolska pozicija u otkupu i u prodaji mleka, sa učešćem od 47,4% (Petković, 2008.) Ova kompanija je prisutna i na tržištu BiH vlasništvom nad mlekarna u Banja Luci, Kozarskoj Dubici i Sarajevu, kao i i makedonskom tržištu jer je vlasnik IMB mlekare u Bitolju koja na ovom tržištu učestvuje sa 26,4%. Preko Imleka Salford je prisutan i na tržištu mleka u Crnoj Gori, tako da ova kompanija ima vodeću poziciju u regionu sa pogonima u četiri bivše republike Srbije, BiH, Makedoniji i C Gori.

Na srpskom tržištu mleka prisutne su i druge inostrane kompanije mlekaru Somboled je u vlasništvu hrvatske kompanije Dukat koja ima vodeću ulogu na tržištu u Hrvatskoj i otkupljuje oko 45% mleka, a ona je deo multinacionalne kompanije Lactalis grupa. Naime radi se o francuskoj kompaniji koja je po veličini treća u svetu sa proizvodnim pogonima u 21 državi. Dukat kao deo Lactalis grupe ima 14 proizvodnih pogona u Balkanskom regionu pa pored dominantne uloge u Hrvatskoj prisutan je i na tržištu Srbije (mlekara u Somboru), BiH (mlekara u Gradačcu i Tuzli) i Makedonije (mlekara Ideal Šipka u Bitolju, koja je druga po veličini i učestvuje na makedonskom tržištu sa 12,3%).

Od 2008. godine kupovinom mlekare u Zrenjaninu i Kikindi na tržištu mleka u Srbiji prisutna je francuska kompanija Bongrain koja poseduje oko 100 mlekara u Francuskoj i

okruženju i jedna je od vodećih u proizvodnji sireva. Pored pomenutih evropskih kompanija koje su većinski vlasnici mlekarske industrije na prostorima Srbije BiH i Hrvatske u regionu su prisutne i druge poznate kompanije kao nemački Meggle (u Hrvatskoj mlekara u Osijeku i BiH mlekara u Bihaću), holandska Campina-Friesland (Poljska, Mađarska) i francuski Danone, koji imaju većinske pozicije u susednim državama, a zainteresovani su da proširenjem sopstvenih kapaciteta preuzmu vodeću ulogu na tržištu u regionu. U spoljnotrgovinskoj razmeni mleka Srbija je pretežno bazirana na zemlje iz CEFTA grupacije pri čemu su to većim delom Bosna i Hercegovina, Crna Gora, Makedonija i Hrvatska. Analiza obuhvata razmenu mleka i mlečnih proizvoda Srbije sa BiH i Srbije sa Hrvatskom. Bilans razmene sa BiH je pozitivan, dok je bilans razmene sa Hrvatskom negativan, što se može videti u tabelama koje slede (tabele 4. i 5.) Proizvodi koje Srbija najvećim delom izvozi u BiH su pavlaka sa sadržajem 1-6% masnoće, aromatizovani jogurti, fermentisani proizvodi od mleka i mleko sa sadržajem do 1% masnoće. Mlečni proizvodi koje uvozi su mleko u čvrstom obliku sa i preko 1,5% masnoće i pavlaka sa preko 6% masnoće (tabela 4.).

Tabela 4. Spoljnotrgovinska razmena mleka i proizvoda Srbije i BiH, prosečno za period 2005-2009. godine

Mleko i proizvodi od mleka po robnim grupama	Količina u t		Vrednost u hiljadama USD		
	Izvoz	Uvoz	Izvoz	Uvoz	Bilans
Mleko sa sadržajem do 1% masnoće	720	0	282,75	0	282,75
Mleko i pavlaka sa preko 1% do 6% masn.	6.744,8	2.763,8	3.837,4	1.697,6	2.139,8
Pavlaka sa sadržajem preko 6% masnoće	20,4	32	32	50,8	-18,8
Mleko u čvrstom obliku sa 1,5% masnoće	32	125	124,75	425	-300,3
Mleko u čvrstom obliku preko 1,5% masn.	22	31,5	82	100	-18
Mleko, pavlaka, ne u čvrstim oblicima bez šećera	9,5	0	7	0	7
Mleko, pavlaka, ne u čvrstim oblicima sa šećerom	14	5	6	9	-3
Jogurt sa šećerom aromatizovan sa voćem	620,4	2	675,4	2	673,4
Fermentisano mleko sa šećerom aromat. voćem	122	3,5	285,5	5,5	280

Tabela 5. Spoljnotrgovinska razmena mleka i proizvoda Srbije i Hrvatske, proseč. za period 2005-2009. godine

Mleko i proizvodi od mleka po robnim grupama	Količina u t		Vrednost u hiljadama USD		
	Izvoz	Uvoz	Izvoz	Uvoz	Bilans
Mleko sa sadržajem do 1% masnoće	0	14	0	7,5	-7,5
Mleko i pavlaka sa preko 1% do 6% masn.	0	103	0	57,4	-57,4
Pavlaka sa sadržajem preko 6% masnoće	8,8	17	65,8	29	36,8
Mleko u čvrstom obliku sa 1,5% masnoće	80	0	182	0	182
Mleko u čvrstom obliku preko 1,5% masn.	4	66	8	227,5	-219,5
Mleko, pavlaka, ne u čvrstim oblicima bez šećera	0	0	0	0	0
Mleko, pavlaka, ne u čvrstim oblicima sa šećerom	0	9,5	0	21	-21
Jogurt sa šećerom aromatizovan sa voćem	0	421,3	0	397,3	-397,3
Fermentisano mleko sa šećerom aromat. voćem	1	3	3	7	-4

Izvor: Statistika spoljne trgovine RZS, Beograd, obračun autora

U spoljnotrgovinskoj razmeni sa Hrvatskom Srbija je ostvarila negativan bilans po svim grupama proizvoda izuzev za mleko u čvrstom obliku sa 1,5% masnoće i pavlaku sa preko 6% masnoće (tabela 5.) U poređenju sa Hrvatskom proizvodnja mleka u Srbiji zaostaje u pogledu kvaliteta. Evropski nivo kvaliteta zadovoljava 40% proizvedenih količina mleka u Srbiji, a u Hrvatskoj je to 79%.

Poslovne politike vodećih kompanija u Srbiji i zakonodavna neuređenost u proizvodnji mleka uticale su da velike mlekare u svojoj proizvodnoj strukturi budu orijentisane na proizvodnju fermentisanih mlečnih proizvoda, dugotrajnog i pasterizovanog mleka. Međutim fermentisani mlečni proizvodi zajedno sa UHT mlekom sa udelom 49,37% postaju i glavni proizvodi, dok je pasterizovano mleko zastupljeno sa 19,63%. U proizvodnju sireva utroši se 31%, otkupljenog mleka, što je u poređenju sa zemljama EU 25 malo, jer one na ovu proizvodnju utroše 40% otkupljenog mleka (*Popović, 2007.*) Treba istaći da su u 2008. godini fermentisani mlečni proizvodi bili i glavna grupa proizvoda sa udelom od 36,95% i da su aromatizovani jogurti zastupljeni sve više u izvoznjoj paleti proizvoda iz Srbije.

U analizi strukture prerade mleka u mlekarama u BiH najviše je tečnih mlečnih proizvoda 76,6% i preovladava UHT sterilizovano mleko, sir učestvuje sa 19,2% i ostali proizvodi su zastupljeni sa 4,2% (*Milkprocessing, 2009*)

U razvijenim zemljama EU struktura prerade mleka je u korist trajnih globalnih proizvoda kao što su trajni sirevi, mleko u prahu i maslac. Shodno tome promene proizvodne strukture mogu se očekivati u korist proizvodnje raznih vrsta sireva, jogurta i drugih fermentisanih mlečnih napitaka koji na tržištu inače ostvaruju veći profit i zadovoljavaju tržišnu tražnju.

Kompleksna situacija na tržištu mleka u Srbiji proizvodni programi vodećih kompanija u mlekarskoj industriji uvežene količina mleka i mogućnosti za podsticanje izvoza uticali su i na domaću potrošnju mlečnih proizvoda. Domaća potrošnja je u zavisnosti od kupovne moći građana, kao i cena mleka i mlečnih proizvoda, a ponuda mleka po stanovniku na srpskom tržištu je oko 200 litara

Pored male potrošnje u odnosu na evropske zemlje druga specifičnost potrošnje u Srbiji je izuzetno veliko učešće dugotrajnog mleka u ukupnoj potrošnji. U drugim zemljama pretežno se troši pasterizovano (kratkotrajno) mleko dok je učešće dugotrajnog u manjem procentu. U Srbiji dugotrajno čini 38% i konstantno raste. Tako je proizvodnja dugotrajnog mleka povećana poslednjih 7 godina sa 53 miliona litara na 105, dok je proizvedena količina kratkotrajnog mleka nepromenjena (*prema podacima MPŠV*). Neki autori razloge za ovakvu strukturu potrošnje nalaze u poslovnoj strategiji vodećih kompanija koje dominiraju u proizvodnji dugotrajnog mleka jer očigledno je da u toj proizvodnji imaju monopolizovan položaj, a sa druge strane kompanije smatraju da je dugotrajno mleko manje profitabilan proizvod u odnosu na druge mlečne proizvode. U cilju rešavanja dela problema proizvodnje i nestašice mleka u Srbiji Vlada i resorno ministarstvo doneli su oktobra 2010. godine Uredbu o mleku koja propisuje da se od ukupne količine otkupljenog mleka najmanje 20% preradi u kratkotrajno pasterizovano mleko, odnosno da su prerađivači u obavezi da najmanje 40% otkupljenog mleka prerade u kratkotrajno i dugotrajno mleko.

Zaključak

Industrija mleka ima stratešku ulogu u ekonomiji države, neophodno je da država ima plan i strategiju kako će ovu granu razvijati i zaštititi primarne proizvođače. Subvencija u ovoj grani nisu se odrekle ni razvijene zemlje u EU, pri čemu su mnogo bolje zaštitile domaće tržište od uvoza mleka i mlečnih proizvoda iz drugih zemalja (Mađarska i Slovenija i dr.). U poređenju sa zemljama u regionu u proizvodnji mleka Hrvatska je najviše napredovala i u spoljnotrgovinskoj razmeni sa Srbijom i BiH ona je vodeći izvoznik ovih proizvoda. Takođe dosta je uloženo u Hrvatskoj na podizanju nivoa kvaliteta mleka koje odgovara evropskim standardima, dok se na podizanju kvaliteta mleka u Srbiji i BiH mora još dosta raditi, kao i na politici podrške i razvoju ove proizvodnje.

Literatura

Božić Dragica, Munćan Petar, Ševarlić Miladin (2009): An Assessment of the competitiveness of the dairy food chain in Serbia, Agri Policy Enlargement Network for Agripolicy Analysis, www.agripolicy.net.

Bajramović Sabahudin, Nikolić Aleksandra, Ognjenović Dragana (2009): An Assessment of the competitiveness of the dairy food chain in Bosnia and Herzegovina, Agri Policy Enlargement Network for Agripolicy Analysis, www.agripolicy.net.

Krstevska Ana, Nacka Marina, Janeska Ivana, Georgiev Nenad (2009): An Assessment of the competitiveness of the dairy food chain in the Republic of Macedonia, Agri Policy Enlargement Network for Agripolicy Analysis, www.agripolicy.net.

Popović Rade (2009): Strukturne promene na tržištu mlečnih proizvoda u Srbiji, Prehrambena industrija – Mleko i mlečni proizvodi, vol. 20, broj 1-2, strana 7-12, Savez hemičara i tehnologa, Tehnološki fakultet ISSN 0353-6564, Novi Sad.

Popović Rade (2007), Tipovi pakovanja svežeg i UHT mleka i tečnih mlečnih proizvoda na tržištu Srbije, Prehrambena industrija – mleko i mlečni proizvodi, vol.18, broj 1-2, str. 65-69, Beograd, ISSN 0353-6564

Petković Vladimir (2008): Uticaj tržišne strukture na ekonomsku efikasnost – empirijska analiza tržišta mleka u Srbiji, Srpski ekonomski forum, Beograd.

Veljković Biljana, Ševarlić Miladin (2010): Proizvodno izvozne mogućnosti Srbije na evropskom tržištu zdravstveno bezbedne hrane, Agroprivreda Srbije i evropske integracije – tematski zbornik, 115-138, DAES PKV, ISBN 978-86-86087-21-8, COBISS.SR-ID 178395916, Beograd.

Republički zavod za statistiku Republike Srbije, (2010): Elektronska baza podataka spoljna trgovina, <http://webzrs.stat.gov.rs/axd/spoljna/izbor.htm> izbor.php (Preuzeto: septembra, 2010)

Ministarstvo poljoprivrede Nacionalni program poljoprivrede Srbije 2009-2011, Sektorska analiza –mlekarstvo, Beograd.

Milkprocessing (2009): Mlijeko u Bosni i Hercegovini – karakteristike i trendovi razvoja. Sarajevo.

Gulan Branislav, Stanković Vojislav (2009): Reforme u poljoprivredi Srbije, Privredna komora Srbije, Beograd.

SERBIAN FOREIGN TRADE IN MILK AND DAIRY PRODUCTS WITH BOSNIA-HERZEGOVINA AND CROATIA

Biljana Veljković, Grujica Vico, Ranko Koprivica

Abstract

Milk is a strategic product of any economy. Hence the tendency to develop primary milk production in order to supply sufficient amounts of milk to satisfy the requirements of population. Given the above, the role of the state and the related ministry is to implement agrarian policy measures to encourage the planned development of this sensitive type of production, and adopt support measures to facilitate the maintenance of and increase in both livestock population and number of quality cattle. It is noteworthy that a large range of dairy products are markedly commercial in nature. In accordance with their production potential, Balkan countries are attempting to take a leading role in the region and meet the demand of the market that gradually branches out into the European Union. Notable is the fact that, during the privatisation process in the former Yugoslav republics, certain multinational companies secured ownership over national processing capacities in the region and, hence, a monopolistic position in the market in some cases.

To this end, in order to elucidate the complexity of the milk and dairy products market, the present paper focuses on analysing milk production in the Republic of Serbia and the external trade in milk between Serbia and Bosnia-Herzegovina, and Serbia and Croatia by commodity groups and products over the period 2005-2009.

Key words: *milk, dairy products, export, import, market*